

Mark Sinclair Fleeton: Nazisterne var propagandaens mestre. De erobrede både systemet og individet. Hvad betyder det for os i dag? [LONG-READ]

21.08.2018

Efter rigsdagsvalget i Tyskland i 1933 overtog nazisterne magten og gav sig i kast med at afskaffe demokratiet og gøre klar til en omfattende erobringskrig for at genskabe, hvad de opfattede som en tabt tysk storhed. Ved krigens afslutning i 1945 var 25 mio. soldater døde, og 6 mio. jøder var blevet systematisk henrettet. Alt sammen muliggjort af en målrettet propagandainsats.

Af Mark Sinclair Fleeton

”Sandheden er sjældent sandheden, og de ting, du troede ikke var sande, viser sig ofte ikke at være usande.”

Philip Kerr, ”En stille ild”

FAKE NEWS er et tema af betydning i det 21. århundredes andet årti, og begrebet er særligt trådt i forgrunden siden det amerikanske præsidentvalg i 2016. Diskussionen går

især i to retninger: Hvad er fake news, og hvad gør vi ved det? I RÆSONs [INDSIGT-serie om fake news](#) har vi forsøgt at komme tættere på en forståelse af begrebet og finde ud af, hvordan vi som brugere og borgere kan håndtere fænomenet. Konsekvenserne af fake news er derimod sværere at få greb om. Flere eksperter peger på en direkte sammenhæng mellem fake news og propaganda. Nogle eksperter ser fake news som et andet ord for propaganda. Andre ser fake news som bevidst forfalske informationer med en politisk dagsorden. Uanset om man accepterer en direkte sammenhæng eller ej, så er propaganda og dets konsekvenser et højaktuelt emne i en fake news-verden. [Professor Sander van der Linden](#), leder af Cambridge Decision Making Institutet ved Cambridge University, skelner mellem begreberne misinformation, desinformation og propaganda:

”Alle tre begreber er knyttet til forskellige funktioner af fake news. Misinformation er bare ganske enkelt information, der er ukorrekt. Det kan være ved et uheld eller simpelthen en fejl. Desinformation er misinformation kombineret med en psykologisk hensigt om at bedrage eller manipulere folk. Endelig er propaganda desinformation kombineret med en politisk dagsorden. Den kan være drevet af en stat eller af andre aktører. Snitfladen mellem desinformation og propaganda er der, hvor fake news er beskrevet som et bevidst forsøg på at manipulere folks holdninger og muligvis deres stemmepræferencer.”

Propaganda fik (i hvert fald som begreb) sit egentlige gennembrud med Første Verdenskrig og den relaterede propaganda fra både tysk og allieret side. ”Den store krig” dannede basis for den propaganda, som var så effektiv for nazisterne før og under Anden Verdenskrig. Sammenligningen med 30’ernes og 40’ernes Tyskland er interessant i dag, fordi der kan trækkes en række paralleller til den politiske situation i nutidens verden (primært i Vesten) og nogle af de retoriske virkemidler, der bruges i dag. Også selvom den globaliserede verden er markant anderledes, da vi fx ikke oplever en så dybdegående og udbredt skepsis mod selve demokratiet, og vi i Europa heller ikke (endnu) har indflydelsesrige kræfter, der arbejder for at trække styreformen i en autoritær retning.

Sammenligningen med 30’ernes og 40’ernes Tyskland er interessant i dag, fordi der kan trækkes en række paralleller til den politiske situation i nutidens verden (primært i Vesten) og nogle af de retoriske virkemidler, der bruges i dag

---

Umiddelbart forbinder vi intern, statsstyret propaganda med diktaturstater som Nazityskland i 1930’erne eller Kina og Nordkorea i dag. I USA har vi dog gennem de seneste årtier set en ny tilgang til skildringen af virkeligheden. I første omgang en

fortolkning af virkeligheden ud fra en ideologisk synsvinkel i form af de neoliberale, som kom til magten med præsident George W. Bush. I de senere år, er en stadigt mere indflydelsesrig populistisk bevægelse tonet frem med valget af Donald Trump som præsident som den foreløbige kulmination. Populisterne synes, i modsætning til neoliberalisternes ideologiske sandhed, at have et mere situationsbestemt syn på sandheden. Udviklingen i USA bliver derudover yderligere forstærket af udefrakommende indblanding i form af en massiv propagandainsats fra Rusland.

Der er således både forskelle og lighedspunkter mellem den nuværende situation i Vesten og 1930'ernes Tyskland. Ikke desto mindre er det interessant at sammenligne de to situationer for at sikre, at vi afskriver enhver mulighed for, at vi igen oplever de fatale konsekvenser, som nazisternes massive og effektive propagandamaskine var en af hovedårsagerne til.

Del I: Ydmygelser og bagholdsangreb

I årene efter Første Verdenskrig var Tyskland på mange måder det ideelle miljø for samfundsomvæltninger og ikke mindst brugen af propaganda som et værktøj til at ændre samfundet. Første verdenskrig havde for alvor vist, hvor effektiv propagandainsatsen var for udfaldet af krigen. En så omfattende krig krævede mandskab. Mellem 60 mio. og 70 mio. soldater skulle mobiliseres, og her viste propagandaen sin styrke, selvom selve ordet for alvor først dukkede op i leksikon og ordbøger efter 1914. I årene efter krigen gav nederlaget og den deraf følgende ydmygelse anledning til fremvæksten af to afgørende tyske narrativer, der blev brugt til at forklare nationens nederlag. For det første florerede historien om, hvordan sejrherrene efter Første Verdenskrig med Versaillestraktaten ønskede at ydmyge Tyskland med opdeling af landet, inddragelse af landområder og stationering af allierede tropper på tysk territorium. Det andet narrativ var ”dolkestødsmyten”, der lagde skylden for nederlaget over på socialdemokrater, liberale, pacifister og jøder.

Første verdenskrig havde for alvor vist, hvor effektiv propagandainsatsen var for udfaldet af krigen. En så omfattende krig krævede mandskab. Mellem 60 mio. og 70 mio. soldater skulle mobiliseres, og her viste propagandaen sin styrke, selvom selve ordet for alvor først dukkede op i leksikon og ordbøger efter 1914

Historikeren Benjamin Carter Hett mener, at dolkestødsmyten først og fremmest blev

promoveret af den militære ledelse for at lægge afstand til nederlaget. Han formulerer det i ”The Death of Democracy” fra 2018 således:

”De øverstkommanderende Hindenburg og Ludendorff og andre officerer i deres nærhed, var primært ansvarlige for skabelsen af ”Dolkestødsmyten”. Efter august 1918 gik det op for disse mænd, at krigen var tabt militært, og det eneste rationelle at gøre var at forhandle en udvej efter bedste evne. De var snu nok til at rekruttere Centerpartiets Matthias Erzberger, der var hovedmanden bag Fredsresolutionen fra 1917, til den ubehagelige opgave gennem en følelsesladet appel til hans patriotiske pligt. Erzberger, rørt til tårer, gav efter og forhandlede våbenhvilen. Hans belønning var at blive gjort til skurk og bagvasket af højrefløjen. Han blev snigmyrdet i 1921.”

Utilfredsheden og følelsen af ydmygelse var den ideelle grobund for en underskov af små politiske partier, der med forskellige ideologiske baggrunde ønskede at ændre samfundet og genskabe den nationale stolthed. Det var i dette miljø, Hitler fandt et lille parti, som han så som en optimal platform for sine politiske ambitioner. Han meldte sig ind i Deutsche Arbeiterpartei (DAP) i 1919, og allerede i 1920 stod han i spidsen for partiets propagandainsats. Historikerne Steven Luckert og Susan Bachrach beskriver i [”State of Deception: The Power of Nazi Propaganda”](#) (2009), hvordan Hitlers verdensopfattelse var rundet af det tyske teater og i særdeleshed Richard Wagner og hans fokus på germansk mytologi i hans operaer. Udover at Hitler selv troede på de to narrativer om Tysklands nederlag og ydmygelse, var de også et godt udgangspunkt for at fremme hans egen agenda om tysk raceoverlegenhed og Tyskland som stormagt. Han så dog også en anden grundlæggende årsag til de Allieredes sejr i Første Verdenskrig: propaganda. Hvor tysk propaganda havde koncentreret sig om at latterliggøre de engelske og franske politikere, havde den allierede propaganda med stor dygtighed skabt et effektivt fjendebillede af tyskerne som de barbariske horder, der i antikken erobrede store dele af Europa. Steven Luckert og Susan Bachrach forklarer:

Udover at Hitler selv troede på de to narrativer om Tysklands nederlag og ydmygelse, var de også et godt udgangspunkt for at fremme hans egen agenda om tysk raceoverlegenhed og Tyskland som stormagt. Han så dog også en anden grundlæggende årsag til de Allieredes sejr i Første Verdenskrig: propaganda

---

”Fremfor alt var det Første Verdenskrig (1914-18), der skabte Adolf Hitlers synspunkter

om propaganda. I "Mein Kampf" priste Hitler fjendens propagandisters evner. Han mente, at amerikanske og britiske propagandister – i modsætning til Tysklands – havde haft succes ved at følge et par enkelte essentielle retningslinjer: indholdet var følelsesladet og enkelt, at præsentere en sag i sort og hvid; den koncentrerede sig om gentagende gange at understrege få pointer, selvom det blev gjort på forskellige måder; og den koncentrerede sig om én fjende. Hitler beundrede også de Allieredes dygtige dæmonisering af tyskere som frygtelige invasionstropper, der truede med at udrydde civilisationen: "Ved at fremstille tyskerne for deres egne borgere som blodtørstige barbarer og Hunnere, beredte de den individuelle soldat på krigens rædsler... [og] øgede hans raseri og had mod den grusomme fjende".

Inspiration fandt han også hos Wiens kristne borgmester, Karl Lueger, og lederen af Det Pan-Germanske Parti, Georg Ritter von Schönerer. Her lærte han om politisk indoktrinering og mobilisering. Særligt Lueger var ekspert i at organisere masseoptog med militaristiske og kvasi-religiøse elementer. Men den måske vigtigste inspiration, han fik fra disse politikere, var i deres evne til at skabe en kult omkring en karismatisk lederskikkelse. Luckert og Bachrach beskriver også, hvordan Hitler var en stor beundrer af de socialdemokratiske partiers evne til at mobilisere store mængder tilhængere ved vælgermøder og festivaler og deres evner til at organisere store parader. Samtidig var de gode til at terrorisere politiske modstandere ved hjælp af vold. Hitler lærte, at kombinationen af en effektiv propagandamaskine kombineret med en slagkraftig terrororganisation kunne ændre verden.

Kernen i nazisternes propaganda frem til succesen ved valget i 1933 var først og fremmest baseret på det propagandaapparat, som Hitler byggede op for partiet fra 1920 og frem. Nazistpartiets propaganda forbindes ofte med den senere minister for propaganda og sandhed, Joseph Goebbels, men selvom Goebbels var hovedarkitekten bag Nazistpartiets altomfattende propaganda i de følgende år, skal man ikke undervurdere Hitlers egne tanker om og forståelse af propagandaens virkemidler i Nazistpartiets tidlige år.

"Kunsten ved propaganda ligger i forståelsen af de store massers emotionelle ideer og i at finde den psykologisk korrekte måde at vinde de store massers opmærksomhed og hjerter," skrev han i Mein Kampf (1925).

Drivkraften i partiets propaganda var Hitlers evner som taler. Alle hans taler var nøje koreograferet. Stemningen blevet slået an med militaristisk musik og en opvarmningstaler. Når Hitler trådte på scenen, lagde han roligt ud og byggede op til et passioneret højdepunkt, der var ledsaget af nøje øvede bevægelser og gestikulationer. Efter talen forsvandt han med det samme og bevarede derved den magi, som han skabte omkring sig selv.

Hitler var også manden bag et andet vigtigt propagandainstrument i partiets værktøjskasse: partiets flag. Et hagekors i en hvid cirkel på en rød baggrund. Selvom den officielle historie hævdede, at Hitler selv designede flaget, så er sandheden nærmere, at Hitler havde et talent for at sætte andres ideer sammen og bruge dem på det rigtige tidspunkt. Farverne i flaget var nøje udvalgte: Rød, hvid og sort var det kejserlige Tysklands farver og dermed et symbol på fordums styrke og magt. Den anden del – hagekorset – var allerede blevet brugt af det såkaldte Thule-selskab, der var en af kræfterne bag DAP og senere Nazistpartiet. Thule-selskabet var dels en af flere okkulte

studiekredse, der nød stor tilslutning i mellemkrigstiden, dels var selskabet en del af Völkisch-bevægelsen, som også var en del af nazisternes tankegods. Völkisch-bevægelsen byggede på idealet om et mere organisk og traditionelt samfund i større samhørighed med naturen. Thule-selskabets symbol var hagekorset, og det var nært forbundet med begrebet ”arisk civilisation.”

Men selv med effektiv og dygtigt udført propaganda var nazisternes kombination af nationalisme og antisemitisme i første omgang for meget for den brede tyske befolkning, og nazisternes forsøg på at overtage magten i München i 1923 ved det såkaldte ”Ølkælderkup” (*Bierhalle Putsch*) blev en eklatant fiasko. Det virkede ellers som den ideelle mulighed, da Hitler om aftenen den 8. november 1923 besluttede, at det var tid til at forsøge at overtage magten i Tyskland ved et kup, fortæller den amerikanske journalist William Shirer, der var korrespondent for CBS i Tyskland frem til 1940, i sin bog ”[Rise and Fall of The Third Reich](#)”. De tyske delstater var i oprør. I flere delstater havde regeringen måttet slå kommunistiske opstande ned. Alt dette på baggrund af at den daværende rigskansler, Gustav Stresemann, mente, at hvis republikken skulle konsolideres, så krævedes en periode med ro.

**Hitler og Nazistpartiet
argumenterede for, at Bayern
skulle samle sine militære
ressourcer og overtage
magten i republikken, inden
den midlertidige regering blev
fjernet af rigskansleren. Den
midlertidige regering var dog
ikke enig, og det gik op for
Hitler, at nazisternes
forehavende kun kunne
realiseres gennem tvang**

Det betød, at man – for en stund i hvert fald – lagde modstanden mod betingelserne i Versailles-freden på hylden og bl.a. accepterede de franske tropper i Ruhr-området. I Bayern blev der erklæret undtagelsestilstand og en midlertidig regering bestående af højrenationale kræfter blev indsat. Hitler og Nazistpartiet argumenterede for, at Bayern skulle samle sine militære ressourcer og overtage magten i republikken, inden den midlertidige regering blev fjernet af rigskansleren. Den midlertidige regering var dog ikke enig, og det gik op for Hitler, at nazisternes forehavende kun kunne realiseres gennem tvang og ved at få den midlertidige regering over på nazisternes side. Da han den 8. november erfarede, at den midlertidige regering bestående af stats- og udenrigsminister Gustav Ritter von Kahr, General Otto von Lossow, leder af den bayerske hær og Oberst Hans von Seisser, der var leder af det bayerske politi, var samlet i Bürgerbräukeller – et af Münchens mange udskænkingssteder – slog han til. Shirer beskriver:

“Omkring kvart i ni om aften den 8. november 1923, efter at Kahr havde talt i omkring en halv time til næsten tretusind tørstige burghers placeret ved rustikke borde, der slugte deres øl fra store keramikkrus, som det er skik i Bayern, omringede S.A. tropper Buergerbräukeller, og Hitler banede sig vej ind i hallen. Mens nogle af mændene satte maskingeværer op ved indgangen, hoppede Hitler op på et bord, og for at tiltrække sig opmærksomhed affyrede han sin revolver mod loftet.”

Det var drama, der var en opera værdig. Som næste træk hev nazisterne krigshelten fra Første Verdenskrig von Ludendorff op af hatten. Von Ludendorff var taget på sengen og ikke udelt begejstret for at blive brugt på denne måde, men Hitler havde også kun brug for hans tilstedeværelse for at legitimere oprindelsen, ikke hans talegaver. Desværre lykkedes det kun stormtropperne at overtage kontrollen med hærens hovedkvarter i Krigsministeriet, men ikke andre strategiske institutioner, og nazisternes revolutionsforsøg løb ud i sandet allerede næste formiddag, hvor flere nazister blev skudt, og bl.a. Ludendorff og Hitler blev arresteret i et forsøg på at marchere gennem byen mod Krigsministeriet.

Ikke desto mindre blev disse begivenheder – og Hitlers efterfølgende fængsling samt et forbud mod Nazistpartiet – en afgørende del af den nazistiske propaganda. Det skulle vise sig, at demokratiske metoder var langt mere effektive end en revolution, der krævede en helt anden form for folkelig opbakning. Ved rigsdagsvalget i 1930 fik DNSAP 18,3 pct. af stemmerne. Ved valget i 1932 opnåede de 37,4 pct. En del af stigningen skyldtes nazisternes propaganda, der fremstillede Hitler som arbejdernes mand samt Nazistpartiet som det parti, der kunne rette op på den økonomiske krise og genskabe den nationale stolthed. Det var effektivt. Den afgørende faktor var i høj grad krakket på den amerikanske børs i 1929, der medførte et krav om indfrielsen af de massive lån, som USA havde ydet til tysk genopbygning efter krigen, og dermed kastede Tyskland ud i en ny økonomisk krise.

Del II: Sammenhængskraften i samfundet

En kombination af vold og propaganda var effektiv til at skaffe nazisterne stemmer. I et samfund præget af økonomisk og kulturel depression kan man ofte opnå politisk indflydelse ved at puste til befolkningens frygt og frustrationer. På længere sigt kan et samfund dog ikke overleve på splittelse – her må man fokusere på sammenhængskraften. Derfor var det afgørende for nazisterne at have fuldstændig kontrol over kommunikationen i landet, hvis de skulle opnå deres mål. Luckert og Bachrach (2009) forklarer det således, at nazisterne kunne narre de Allierede og samtidig deres egen befolkning:

”Efter nazisternes magtovertagelse i begyndelsen af 1933 var et centralt element i den nationale politik genoprustning, som de tyske ledere håbede at kunne opnå uden at nedkalde forebyggende militære interventioner fra Frankrig, Storbritannien, eller de nyoprettede stater ved Tysklands østlige grænser, Polen og Tjekkosllovakiet. Regimet ønskede heller ikke at skræmme dens egen befolkning, der ikke var ivrig for igen at skulle i krig.”

Nazisterne tog fat på det ældste medie først. Tusindvis af bøger blev brændt på store bål i gaderne i Berlin, maj 1933. Kulturen skulle kun tjene den nazistiske sag. Aviserne var næste skridt. Med et forbud mod en række partier blev deres partiorganer også forbudt, og med ”arificeringen” af erhvervslivet overtog styret også en række aviser udgivet af

jøder. *Der Stürmer* var et Nürnberg-baseret ugentligt magasin udgivet af Julius Strecher, som indeholdt semi-pornografiske og stærkt antisemitiske satiretegninger. Nazistpartiet havde allerede i 1920 købt det på daværende tidspunkt lukningstruede, antisemitiske tidsskrift *Völkischer Beobachter*, der i 1920 udkom to gange om ugen. Fra 1923 blev avisen et dagblad og fungerede helt frem til sin lukning i 1945 som Nazistpartiets officielle partiorgan. I 1931 var oplaget på 120.000, og i 1945, før avisens endelige lukning, var oplaget nået 1,7 mio. eksemplarer om dagen. Men det måske mest effektive redskab i nazisternes propaganda var radioen. For at sikre at alle kunne høre udsendelserne, blev der opsat højtalere på gaden i områder, hvor ikke alle beboerne havde råd til at købe deres egen radio.

Det måske mest effektive redskab i nazisternes propaganda var radioen. For at sikre at alle kunne høre udsendelserne, blev der opsat højtalere på gaden i områder, hvor ikke alle beboerne havde råd til at købe deres egen radio

---

Allerede inden valget var Nazistpartiet begyndt at opbygge et billede af sig selv som den altoverskyggende samlende kraft i Tyskland. Partidagene i Nürnberg havde fra 1927 dannet rammen om storladne ideologiske, militaristiske ceremonier, der skabte et billede af et parti med en enorm tilslutning og stor samlende kraft i samfundet. Nürnberg var et naturligt valg: Inden Weimarrepublikken havde byen dannet rammen om de såkaldte *Reichstage*. Efter nazisternes magtovertagelse antog det, man nu kaldte *Reichsparteitage* (rigspartidage), helt nye højder. Hvert år havde sit eget tema. Fra 1933 og fremefter var det eksempelvis "Sejr", "Samhørighed og styrke" og i 1938 "Et større Tyskland". I løbet af syv dage med parader, ceremonier og taler satte man fokus på fællesskabet og førerkulten. Fra 1933 deltog næsten 100.000. 1938's Reichsparteitage blev de sidste pga. invasionen af Polen i 1939.

Reichsparteitage var der, hvor de nazistiske myter og ritualer blev sat i scene og kom til udtryk i et stort skuespil, hvor den nazistiske ånd manifesterede sig. Og i centrum stod dyrkelsen af den fællesskabsånd, som var så central for nationalsocialismens selvforståelse. På den permanente udstilling på Dokumentationszentrum reichsparteitagsgelände i Nürnberg "[Faszination und Gewalt](#)" (Fascination og vold) beskrives partidagene således:

"Partidagene blev brugt til selvpromovering af partiet både i ind- og udland – en iscenesættelse af "Volksgemeinschaft" (folkefællesskabet) og Fører-myten. Parader, allestedsnærværende uniformer og militæropvisninger blev umiddelbart forbundet med NS (Nationalsocialist) statens krigsforberedelser.

Men Partidagene beskæftigede sig hovedsageligt med både deltagere og tilskuers følelser. Politik skulle ikke forstås, men "opleves". De opsatte præsentationer blev de nye politiske budskaber."

Alle grupper havde deres egen dag: arbejdstjenesten, de politiske ledere, Hitler Jugend, SA og SS, og man mindedes de faldne i nazismens sag. Alle skulle have følelsen af at være en del af fællesskabet, og alle skulle gerne føle, at de havde et personligt forhold til Føreren. Dagene bestod af møder, parader og stort anlagte kvasi-religiøse ceremonier, der skulle styrke fællesskabet yderligere.

Nazisterne overtog alle dele af tyskernes liv: Fra staten og dens institutioner over civilsamfundets organisationer og religionen til overtagelse af kalenderen og indførelsen af nazistiske helligdage som mindedagen for de faldne ved Ølkælderkuppet i 1923, partiets grundlæggelsesdag og altså Rigspartidagene.

Hitler var personificeringen af Tyskland, den nationale stolthed. Luckert og Bachrach (2009) beskriver, hvordan Hitler-kulten og Fører-myten allerede var opbygget indenfor partiet i 1920'erne, og hvordan man aktivt arbejdede på, at Hitler skulle være hele Tysklands leder, efter nazisterne var kommet til magten.

"Hitler blev fremstillet som en eminent statsmand, en "skæbnevalgt" skikkelse, der skulle lede nationen ud af armod, og et medie for det tyske folks stemme. Hitler var "en mand af folket", der genskabte Tysklands storhed, skabte håb for fremtiden og søgte at skabe et nationalt samfund, der ville gøre en ende på konflikt mellem arbejder og middelklasse, mellem dem fra nord og dem fra syd og mellem protestanter og katolikker til glæde for hele Tyskland."

Hitler-kulten var først og fremmest bygget op om Hitlers personlige karisma, beskriver Luckert og Bachrach, som han omhyggeligt havde opbygget med sine oratoriske evner og sin optræden i hele det offentlige rum. Han blev fremstillet som en mand af folket – en mand fra fattige kår, der havde skabt sin egen fremtid og nu stod som hele folkets leder. Tilsæt dertil et stænk af krigshelt. Hitler havde meldt sig frivilligt til den bøhmiske hær ved krigens udbrud i 1914, men hans militære karriere var i virkeligheden ikke særlig glørværdig. Han var tilknyttet kurértjenesten og tilbragte mere end halvdelen af sin krigstid i hovedkvarteret, der var langt fra frontlinjen. Han blev såret ved slaget ved Somme, da en granat faldt i kurerernes skyttegrav. Efter en længere hospitalsindlæggelse vendte han tilbage til sit regiment, men i efteråret 1918 blev han midlertidigt blændet ved et sennepsgasangreb og var igen på hospitalet, da den tyske hær måtte overgive sig. Men ved lån fra bl.a. kurerertjenestens heroiske historier blev Hitler gjort til en vaskeægte krigshelt.

Dertil kom det mytiske, religiøse lag. Fortællingen lød, at Hitler var den skæbnebestemte fører af det tyske folk. Han alene kunne føre Tyskland til fordums storhed. Med Nazistpartiets propaganda blev Hitler ophøjet til en kvasi-messiansk skikkelse, der var Tysklands eneste frelse. Endelig var historien om Hitler, at han var et ordentligt og respektabelt menneske. Han var hele Tysklands "[Onkel Hitler](#)", og mange tyskere troede virkelig, at han havde løsningen på deres dagligdags problemer. Derfor modtog han dagligt breve fra helt almindelige tyskere med spørgsmål og forretningstilbud, men langt størstedelen ville bare udtrykke deres udelte glæde ved og loyalitet til deres frelsende

skikkelse.

I Joseph Goebbels' Ministerium for Propaganda og Sandhed tog man propagandaen til nye højder i perioden fra 1933-45. Fra et narrativ om, at det var jøder, socialdemokrater, liberale, pacifister osv., der var skyld i Tysklands nederlag i Første Verdenskrig, skabte man en overordnet ny, stor fortælling, der først og fremmest gik på det germanske folks overlegenhed. Men denne overlegenhed var bygget op om en ideologi, der postulerede andre racers underlegenhed. Der var et komplekst hierarki af racer med den germanske i toppen og det slaviske folk og jøder i bunden. Antisemitismen i den nazistiske ideologi var klar fra starten og kom til udtryk gennem alle partiets organer, fx aviserne Der Stürmer og Der Völkischer Beobachter, og senere gennem alle de statskontrollerede medier. Der var satiretegninger i partiets medier og på store plakater ophængt overalt.

Fra et narrativ om, at det var jøder, socialdemokrater, liberale, pacifister osv., der var skyld i Tysklands nederlag i Første Verdenskrig, skabte man en overordnet ny, stor fortælling, der først og fremmest gik på det germanske folks overlegenhed

---

Del III: Erobringen af individet gennem propaganda

Efter magtovertagelsen i 1933 var nazismen og partiet samt dets symboler og budskaber allestedsnærværende. Partiet havde opnået total kontrol med medierne og af forenings- og kulturlivet. Hagekorset vajede overalt. Nazistpartiet var inde over alle dele af tyskernes liv. Men der er trods alt et stykke vej derfra og så til i blind loyalitet at ignorere, se bort fra eller i nogle tilfælde acceptere masse mord i og udenfor koncentrationslejrene, tortur og drab på almindelige mennesker i de besatte lande samt særdeles hårdhændet behandling af alle, der ydede modstand. Den massive overtagelse af alle aspekter af individets liv kan opnås gennem propaganda, men nazismens form for dehumanisering kan kun delvist ske gennem propaganda.

Et godt eksempel er Gestapos fremfærd i Danmark under besættelsen. Den danske modstandsbevægelse havde en enorm symbolsk betydning, hvilket ikke mindst fremgår af, hvor alvorligt Hitler opfattede den. Selvom befalingsmænd i Danmark ofte holdt igen med repressalier så længe som muligt, forlangte Hitler personligt flere gange en hårdere fremfærd i Danmark. Historikeren Henrik Lundtofte beskriver i bogen "[Gestapo – Tysk politi og terror i Danmark 1940-45](#)", hvordan Gestapoledelsen var veluddannede, "pæne mennesker":

”Sipolederne (Sicherheitspolizei) fra Bestgenerationen [Werner Best, rigsbefuldmægtiget i Danmark fra 1942 til besættelsens afslutning, red.] var født i et borgerligt middelklassemiljø mellem århundredeskiftet og 1915 og tog derfor ikke aktiv del i Første Verdenskrig, men deres opvækst og verdensbillede var dybt præget af krigen, dolkestødslegenden og den tidlige Weimarrepublikks kaos og krise.”

De unge fremadstormende ledere i RSHA [Reichssicherheitshauptamt, overordnet enhed for både SD (Sicherheitsdienst – sikkerhedstjenesten) og Sipo (Sicherheitspolizei – sikkerhedspolitiet), red.] var som hovedregel veluddannede jurister. Flertallet af de underordnede i Gestapo var politifolk, der efter 9-12 år i politiet havde ret til at søge over i andre tjenester. Nogle var blevet radikaliseret allerede i 1930'erne ud af loyalitet over for systemet, der havde omdannet Gestapo til en langt mere præventiv og offensiv størrelse. En del havde dog også deltaget i omfattende politiaktioner i Østeuropa i starten af 1940'erne, der bl.a. havde omfattet masselikvideringer af jøder.

I sidste ende er propaganda første trin mod dehumanisering. Nært forbundet med nazisternes nationalisme var deres overbevisning om den germanske races overlegenhed, og selvom man som tysker på den tid ikke nødvendigvis var antisemit, så var det nærliggende at følge trop, når man fik udpeget en syndebuk for landets økonomiske problemer af de politiske magthavere. Nazisterne var helt klar over, at det ikke var alle, der delte deres antisemitiske holdninger eller drømte om erobringskrige, der kunne genskabe germansk storhed. Det gjorde det om muligt endnu mere nødvendigt, at man var i stand til at vinde tyskernes loyalitet på anden vis. Det gjorde man bl.a. ved at overtage det meget aktive tyske foreningsliv. Alt fra fagforeninger over kulturelle sammenslutninger og til idrætsforeninger blev en del af den nazistiske bevægelse. Vigtigst af alt var ungdomsorganisationerne. Nazistpartiet anså først og fremmest sig selv som ungdommens parti.

Nazisterne var helt klar over, at det ikke var alle, der delte deres antisemitiske holdninger eller drømte om erobringskrige, der kunne genskabe germansk storhed. Det gjorde det om muligt endnu mere nødvendigt, at man var i stand til at vinde tyskernes loyalitet på anden vis

---

Noget af det første, nazisterne gjorde, da de kom til magten, var at indføre racebiologi som en fast del af skolernes pensum. Derudover gjorde man det obligatorisk, at unge mennesker skulle indprentes tanken om det nationale fællesskab: ét folk, ét land og én

fører. Den grundlæggende uddannelse i at tjene den nationalsocialistiske stat fik både drenge og piger i Hitler Jugend. William Shirer forklarer: ”*For Adolf Hitler handlede det ikke så meget den offentlige skole, som han selv havde forladt så tidligt i livet, men om organiseringen af Hitler Jugend, som han stolede på, kunne uddanne Tysklands ungdom til de mål, som han så for sig.*”

Den voksne befolkning kunne man et langt stykke ad vejen overbevise med økonomisk vækst, materielle goder og national stolthed – folkevogne og Autobahn. På længere sigt var det dog gennem ungdommen, den totale nazificering af det tyske samfund skulle ske.

Fra 6 års-alderen blev både drenge og piger tilknyttet Hitler Jugend. Her blev de trænet ved lange marcher med tung oppakning og indoktrineret med nazistisk filosofi. For pigernes vedkommende skulle de forberedes til kvindernes rolle i det nazistiske samfund – at være mødre til sunde børn. Som attenårig trådte man som mand ind i *Reichsarbeitsdienst* (arbejdstjenesten), hvor programmet bestod af semi-militær træning og kadaverdisciplin, der sørgede for, at de unge mænd var forberedte på at træde ind i hæren og kunne sendes i kamp med relativt kort træning.

På Adolf Hitler-skolerne blev de dygtigste uddannet til at træde ind i partiets ledelse. Det politiske institut var et forsøg på at genskabe de gamle preussiske militærakademier, og under SS-ledelse blev drengene uddannet til officerer efter nazistiske principper. Ordensslottene var forbeholdt den absolutte elite. De var modelleret efter de teutoniske ridderordner fra det fjortende og femtende århundrede, og kun de allerbedste fra Hitler-skolerne og de politiske institutter blev udvalgt. Her blev de unge mænd uddannet mentalt og militært til at udføre Hitlers planer om *Lebensraum* og undertvingelsen af de slaviske lande.

Således fik man allerede fra barnsben indprentet de nationalsocialistiske ideer om racemæssig overlegenhed og ideen om det germanske folkefællesskab. Måske endnu vigtigere fik man tidligt en god ide om den rolle, man var tiltænkt i det nazistiske samfund.

Del IV: Fake news, propaganda og vejen mod fascisme

Tyskland i 1930'erne og 40'erne er et ekstremt eksempel, men det er hverken enkeltstående eller uden paralleller i nutiden. Propagandamæssigt er det unikt på den måde, at nazisterne både før og efter magtovertagelsen i 1933 havde et så fast greb om narrativet om dem selv, om Tyskland og om verden omkring dem. Alligevel er lighedspunkterne med nutidige problemstillinger til stede. Vi lever i en globaliseret verden, og hvis man betragter det globale spil om magt og ressourcer som et nulsumsspil, som flere betydningsfulde fraktioner i særligt den vestlige verden gør i dag, så er globaliseringen en trussel. [Professor Jacob Soll](#) fra University of Southern California (USC) mener, at der en klar sammenhæng mellem dagens udbredelse af fake news og den vestlige verdens ændrede rolle i en globaliseret verden. [Til RÆSON siger han:](#)

”Det falder også sammen med det, jeg vil kalde kolonialismens endeligt. Efter Anden Verdenskrig var Europa sønderbombet, den koloniale verden var underudviklet, og USA dominerede verden, fordi de havde vundet krigen og havde en velfungerende industriel sektor. Europa genopbyggede hurtigt deres industrielle sektor og havde endnu nogle årtier, hvor de var dominerende, men efter år 2000 fremstod tidligere kolonier og underudviklede områder som Indien og Kina pludselig som reelle magtfaktorer. Der er

en reel frygt i befolkningen for dette magtskifte.”

På samme måde som Tyskland efter Første Verdenskrig havde mistet både politisk og økonomisk indflydelse og national stolthed, så kan man i dag i den vestlige verden finde en frygt for den økonomiske (og ideologiske) fremmarch af tidligere kolonimagter.

**På samme måde som
Tyskland efter Første
Verdenskrig havde mistet
både politisk og økonomisk
indflydelse og national
stolthed, så kan man i dag i
den vestlige verden finde en
frygt for den økonomiske (og
ideologiske) fremmarch af
tidligere kolonimagter**

I 1930'ernes Europa var demokrati et forholdsvis nyt fænomen, og den økonomiske krise fik mange til at længes mod tidligere tiders mere autoritære systemer og bedre økonomi, hvilket man ofte satte lighedstegn imellem. I Danmark fik vi for alvor demokrati med grundloven i 1849. Tyskland havde med Weimarrepublikken fra 1919-33 oplevet sit første rigtige demokrati. I Rusland arbejdede kræfter mod et konstitutionelt monarki, indtil revolutionen i september 1916 satte en stopper for de tanker. Derfor var det mere naturligt at sætte spørgsmålstegn ved demokratiet.

Ifølge undersøgelsen [Freedom in the World 2018](#) fra den amerikanske tænketank Freedomhouse er demokratiet i dag på tilbagetog. Der er ikke tale om, at man i et stigende antal lande går over til diktatur som styreform men mere en udvikling mod, at grundlæggende frihedsrettigheder som frie valg, minoritetsbeskyttelse, pressefrihed og retssikkerhed udfordres. En række østeuropæiske lande (primært de såkaldte Visegråd-lande: Polen, Tjekkiet, Slovakiet og Ungarn) har i de seneste år sat spørgsmålstegn ved værdierne i det liberale demokrati. Lektor Emeritus ved Syddansk Universitet [Søren Riishøj skrev i RÆSON i 2017:](#)

”Som Lov- og Retfærdighedspartiet gik Fidesz [i Ungarn, red.] i lyntempo i gang med at realisere sit ønske: det illiberale demokrati. Retningen var den samme – både retssystemet og medierne skulle bringes under regeringens kontrol, og magtens tredeling skulle begrænses. Både Viktor Orbán og Jaroslaw Kaczynski afviste idéen om, at der ikke skulle findes alternativer til den fri markedsøkonomi og det konstitutionelle liberale demokrati. Internationale konventioner og EU-regler skulle ikke begrænse handlefriheden – slet ikke i flygtningepolitikken.”

Michael J. Abramowitz, præsident for Freedom House, opsummerer det, han opfatter som

en af de farligste udviklinger for demokratiet globalt, således: ”En lang liste af foruroligende udviklinger i verden bidrog til den globale tilbagegang i 2017, men den måske mest eklatante var accelerationen af USA’s tilbagetrækning fra dets historiske engagement i fremmelse af og støtte til demokrati. De potente udfordringer fra autoritære regimer gjorde USA’s abdicering fra sin traditionelle rolle endnu mere afgørende.”

Det er voldsomt og vækker international opsigt, når et land som USA begynder at stille spørgsmålstejn ved grundlæggende dele af demokratiet. Det er et direkte angreb på pressefriheden og menneskerettighederne, når præsident Trump kalder medierne for en fjende af folket, er meldingen fra FN. ”Hans angreb er strategiske, designet til at underminere tilliden til nyhedsformidling og skabe tvivl om verificerbare fakta”, siger David Kaye, FN’s ”Special Rapporteur on freedom of expression” og Edison Lanza fra ”Inter-American Commission on Human Rights” [i en fælles udtalelse](#).

I et [interview med RÆSON](#) giver den tidligere BBC-korrespondent Tom Carver udtryk for, at det i dagens fragmenterede medievirkelighed ikke længere er muligt at kontrollere det samlede mediebillede. Derfor er intentionen bag fake news også mere at skabe kaos og usikkerhed. Han siger bl.a. om russernes forsøg på at sprede fake news/propaganda i USA: ”Før i tiden ville russerne have forsøgt at tage kontrollen over medierummet. Nu prøver de i stedet at sprede kaos, fordi de anerkender præmissen om, at medierummet ikke kan tæmmes.”

Ligesom de illiberale demokratier i Østeuropa synes Trumps motivation at være at bevæge det amerikanske system i en mere autoritær retning. Journalisten David Neiwert skriver i sin bog ”Alt-America: The Rise of the Radical Right in the Age of Trump”:

“Trump selv er ikke fascist, primært fordi han er blottet for enhver form for sammenhængende eller blot halvvejs sammenhængende ideologi, ligesom han ikke har argumenteret for en totalitær et-parti-stat. Det, han i stedet repræsenterer, er en form for mavefornemmelsesreaktivisme, der savner den stringens og absolutisme, krav om ideologisk renhed, som karakteriserer fuldt udviklet fascisme.”

Men Trumps retorik og konstante spørgsmålstejn ved etablerede fakta er i sig selv en form for fake news og skaber rum til primært autoritær, højreorienteret ideologisk propaganda, hvis man skal tro David Neiwert.

Konsekvenserne af Anden Verdenskrig kender vi i dag. 25 mio. døde soldater, 37 mio. døde civile, herunder omkring 6 mio. jøder og andre minoriteter. I alt skønnes omkring 62 mio. at have mistet livet i forbindelse med Anden Verdenskrig. Tyskerne blev på mange måder et folk af forbrydere og medskyldige skabt gennem en målrettet og bevidst propaganda, der fokuserede på at genskabe national stolthed og et nationalt fællesskab. Ikke dermed sagt, at hele den tyske befolkning frivilligt lod sig kriminalisere, men mange sad fast i propagandaens jerngreb.

Tyskerne blev på mange måder et folk af forbrydere og

medskyldige skabt gennem en målrettet og bevidst propaganda, der fokuserede på at genskabe national stolthed og et nationalt fællesskab. Ikke dermed sagt, at hele den tyske befolkning frivilligt lod sig kriminalisere, men mange sad fast i propagandaens jerngreb

---

Nutidens propaganda er mere fokuseret på specifikke grupper og er ikke beregnet på at påvirke flertallet, men det behøver heller ikke overbevise flertallet for at være effektivt, siger professor Sander van der Linden. [Over for RÆSON](#) uddyber han:

”Det er vigtigt at huske, at fake news ikke behøver at nå ud til en masse mennesker for at underminere den demokratiske proces. Hvad hvis de kun når ud til en bestemt gruppe, der er meget sårbar over for det, og den gruppe er stor nok til at tippe balancen i en tæt afstemning? Som fx Brexit: 51 pct. vs. 49 pct. Der er ting, der afhænger af små forskelle, og som påvirker hele samfundets fremtid.” ■

Mark Sinclair Fleeton (f. 1972) er uddannet cand.comm. og arbejder bl.a. som freelancejournalist, skribent og redaktør for RÆSON. ILLUSTRATION: Nazistisk propagandafoto, som viser mænd, kvinder og børn læse om overtagelsen af den polske by, Danzig, samme dag som invasionen påbegyndte, 1. september 1939 [foto: Berliner Verlag/Scanpix]